

BUSINESS & DIPLOMACY REVIEW

**1. évfolyam, 2. szám
2023/2**

TARTALOM

- Árpád Bánhalmi: Hierarchical Clustering Combined with Neural Networks
- Berta Péter: Luxusfogyasztás, elrendezett házasság és a családi élet politikai gazdaságtana
- Dalma Boldog: Media Awareness among Students of the Budapest Business University
- Bölcskei Attila: Multidimenzionális adatvizualizáció dinamikus Chernoff-arcokkal
- Papp-Váry Árpád Ferenc: Hogyan látnak minket, kutatókat, és miként javíthatunk rajta? – A tudományos kutatókról kialakult sztereotípiák a nemzetközi és hazai felmérések alapján
- Agneš Slavić, Maja Strugar Jelača, Nemanja Berber, Dimitrije Gašić: The importance of students' soft skills based on pilot research results from Serbia
- György Szondi: The Evolution of Public Diplomacy – Definitions and Goals

Business & Diplomacy Review

Kiadó: Budapesti Gazdasági Egyetem

Szerkesztőség

1165 Budapest, Diósy Lajos u. 22-24.

<https://uni-bge.hu/hu/business-diplomacy-review>

Főszerkesztő

Sáringér János

Felelős szerkesztő

Csekő Katalin

Szerkesztőbizottság tagjai

Csekő Katalin, elnök

Bába Iván

Ferkelt Balázs

Juhász Tímea

Nagy Milada

Marinovich Endre

Marosán Bence Péter

Murádin János Kristóf

Válóczi Marianna

Tipográfia és tördelés

Nagy és Heteyi Kft.

ISSN 3004-0116

HU ISSN 3004-0116

Business & Diplomacy Review állandó lektorai

Prof. Dr. Bajomi-Lázár Péter, PhD

Dr. habil. Buday-Sántha Andrea, PhD

Dr. Csekő Katalin, PhD

Dr. habil. Domonkos Endre, PhD

Dr. Ferkelt Balázs, PhD

Dr. Gyene Pál, PhD

Dr. Harsányi Dávid, PhD

Dr. Horváth Annamária, PhD

Dr. habil. Krasztev Péter, PhD

Dr. habil. Juhász Tímea, PhD

Dr. habil. Marosán Bence Péter, PhD

Dr. habil. Murádin János Kristóf, PhD

Dr. Nagy Milada, PhD

Dr. Pólya Éva, PhD

Dr. habil. Sáringer János, PhD

Dr. Válóczy Marianna, PhD

Dr. Zelena András, PhD

TARTALOM

Hierarchical Clustering Combined with Neural Networks <i>Árpád Bánhalmi</i>	5
Luxusfogyasztás, elrendezett házasság és a családi élet politikai gazdaságtana <i>Berta Péter</i>	20
Media Awareness among Students of the Budapest Business University <i>Dalma Boldog</i>	44
Multidimenzionális adatvizualizáció dinamikus Chernoff-arcokkal <i>Bölcskei Attila</i>	61
Hogyan látunk minket, kutatókat, és miként javíthatunk rajta? – A tudományos kutatókról kialakult sztereotípiák a nemzetközi és hazai felmérések alapján <i>Papp-Váry Árpád Ferenc</i>	71
The importance of students' soft skills based on pilot research results from Serbia <i>Agneš Slavić, Maja Strugar Jelača, Nemanja Berber, Dimitrije Gašić</i>	96
The Evolution of Public Diplomacy – Definitions and Goals <i>György Szondi</i>	121

LUXUSFOGYASZTÁS, ELRENDEZETT HÁZASSÁG ÉS A CSALÁDI ÉLET POLITIKAI GAZDASÁGTANA

Berta Péter

Absztrakt

A tanulmány azt vizsgálja, hogy miként fonódik össze és hat egymásra a gábor romákra jellemző politika két szimbolikus küzdőtere: a vagyonfelhalmozás (azon belül is az antik ezüsből készült poharak és fedeles kupák köré szerveződő luxusfogyasztás), valamint a házasságpolitika. Az első rész bemutatja a roma politikát, ismerteti az ezüstartyagok versengő felhalmozására koncentráló luxusfogyasztás, valamint a házasság(politika) legfontosabb vonásait, végül áttekinti a roma politika e két szimbolikus küzdőtere között megfigyelhető kölcsönhatások legfontosabb típusait. A tanulmány második része egy konkrét eljegyzés megkötésének és felbontásának részletes elemzésén keresztül világít rá az előbb említett kölcsönhatás-típusok egyikére: arra, hogy a hozomány részét képező jelentős pénzösszeg („juss”) hogyan járulhat hozzá a fiút adó család gazdasági státusának megőrzéséhez, illetve javításához. A tanulmány szemléletes példaként szolgál arra, hogy a gazdasági és politikai ambíciók és kényszerek hogyan formálhatják a házastárs-választással és a házasságpolitikával kapcsolatos egyéni és családi szintű stratégiákat és döntéshozatalt. Emellett rávilágít arra is, hogy – a folyamatelvűség, valamint a dinamizmus, a kapcsolatiság és a kontextusfüggőség iránti érzékenység fogalmaira épülő – házassági életrajzi perspektíva miért alkalmas arra, hogy betekintést nyújtson a családi élet politikai gazdaságtanába különböző társadalmi kontextusokban.

Kulcsszavak: gazdaság, luxusfogyasztás, házasságpolitika, családi élet, gábor romák

Abstract

The article shows how two symbolic arenas of Gabor Roma politics – marriage politics and the accumulation of wealth (with a special focus on competitive luxury consumption centered around beakers and roofed tankards made of antique silver) – are intertwined and interact with each other. The first part introduces Roma politics, delineates the most significant characteristics of luxury consumption and marriage politics, and lists the main types of interconnectedness and interplay between these two symbolic arenas. The second part, using a marital biographical perspective, sheds light on how one of these types of interconnectedness works through a detailed analysis of the establishment and dissolution of an engagement of historical importance in the Gabor Roma ethnic population. This case study demonstrates why and how political and economic constraints and ambitions may shape individual and family-level strategies and decision-making concerning partner choice and marriage politics. The article offers an insightful example of why a marital biographical perspective – based on concepts such as processuality, relatedness, dynamism, and context-sensitivity – is well suited to provide a nuanced insight into how the political economy of family life works in various ethnographic contexts.

Keywords: economy, luxury consumption, marriage politics, family life, Gabor Roma

Az erdélyi gábor romák és a roma politika

A gábor romákra jellemző roma politika olyan értékverseny (tournament of value, [1, 21.o.]), amely négy – etnicizált – szimbolikus küzdőteret foglal magába. E roma csoport tagjai elsősorban az említett küzdőtereken elért eredmények alapján határozzák meg és definiálják újra az egyének és csoportok (családok, lokális közösségek, apai ágak stb.) közötti presztízviszonyokat és a társadalmi távolság mértékét.

A gábor romák között megfigyelhető politika nem része a romániai országos vagy regionális pártpolitikának: nem kötődik politikai szervezetekhez, valamint a megyei vagy települési önkormányzatok

tevékenységéhez, sem pedig az állami intézményekhez és az ott betölthető tisztségekhez. Ugyanakkor nem kapcsolódik az etnikai alapú önszerveződés és érdekképviselet különböző formáihoz sem: elkülönül a roma jog- és érdekvédelemmel foglalkozó romániai civil szervezetek tevékenységétől, a roma nemzetépítési törekvésektől, valamint az etnikai kisebbségek parlamenti vagy önkormányzati képviseletének kérdésétől. Másként fogalmazva: a roma politika a különbség politikájának egy etnicizált és relatíve zárt, a romániai többségi társadalom tagjai számára jórészt „láthatatlan” és ismeretlen, informális részrendszere.

Azok a szimbolikus küzdőterek, amelyek történései alapján a romák e csoportja definiálja és újraalkotja az egyének és csoportok közötti presztízsvizonyokat, az alábbiak:

– *A gazdaságítóke-felhalmozás*, különös tekintettel az antik ezüsből készült poharak és fedeles kupák versengő felhalmozása során elért sikerekre.

– *A rokonság politikája 1.: a gábor roma apai ágak lokális, regionális és etnikaicsoport-szintű presztízshierarchiái*. Az említett hierarchiákban elfoglalt pozíció elsősorban az apai ági felmenők politikai hírnévhatáskörének következménye.

– *A rokonság politikája 2.: a gábor romák közötti kapcsolatítóke-felhalmozás*. Esetükben a kapcsolati tőke alábbi forrásai tesznek szert megkülönböztetett jelentőségre: egyrészt a befolyásos gábor férfiakkal létesíthető apatársi szövetségek (*xanamikimo*) csoportja, másrészt a szükség esetén mobilizálható, elsősorban apai ági férfirokonokból (fivérekből, fiúkból, fiúunokákból), valamint az apatársakból és sógorokból álló társadalmi hálózat.

– *A társas viszonyok és interakciók menedzselésének gábor roma etikája*. A negyedik szimbolikus küzdőterén az egyének, családok és apai ágak saját nyilvános társas képük kialakításáért, fenntartásáért és javításáért versengenek egymással. E nyilvános társas kép minősítése során elsősorban a szociabilitás mértékét veszik figyelembe, vagyis azt, hogy az adott egyén, család vagy apai ág mennyire tartja tiszteletben a társas viszonyok és interakciók menedzselésének gábor roma etikáját.

A roma politika résztvevői nem formális hatalommal felruházott politikai hivatalokért és pozíciókért versengenek, hanem a saját roma etnikai csoportjukon belüli hírnév és társadalmi elismerés felhalmo-

zásáért, valamint a roma politikában legsikeresebbek számára fenn tartott tiszteleti címek – mint szimbolikus politikai trófeák – elnyeréséért. E tiszteleti címek az alábbiak. (a) Általános gyakorlat, hogy a fivérek közül a roma politikában legeredményesebb személyre a „családvezető” tiszteleti címmel utalnak, vagyis olyan egyénként, aki „vezeti/feltartja a családot”, aki „legelől megy a családból”. (b) Egy-egy, a roma politikában kifejezetten sikeres apai ágban több olyan személy is akadhat, akihez idővel a „baro rom” ‘nagy gábor roma férfi’ tiszteleti cím társul, amelynek használata nemegyszer csak az arra érdemes egyén halála után válik általánossá. A „baro romok” magas presztízssű apai ágból származó olyan férfiak, akik értékes presztízstárgya(ka)t örökölték és/vagy vásároltak, gyermekeik és unokáik megházasítása során befolyásos gábor férfiakkal kötöttek apatársi szövetségeket, a konfliktushelyzetekben fivérekből, unokatestvérekből, apatársakból stb. álló, kiterjedt társadalmi hálózatra támaszkodhattak, és élen jártak a szociabilitás etikájának tiszteletben tartásában. (c) Végül azt a köztiszteletben álló, kiugróan befolyásos férfit, akinek a nevéhez lokális közösségében a legjelentősebb politikai sikerek fűződnek, rendszerint „faluvezetőként” vagy „bulibásként” tartják számon. E személyek társadalmi jelentőségét gyakran érzékeltetik olyan kifejezések segítségével, mint „a gábor férfi, aki vezeti a falut”, vagy a „ő a falu talpa [értsd: alapja]”. Ez utóbbi tiszteleti cím csak néhány erdélyi lokális közösségben használatos.

Összhangban az egyéni autonómia tiszteletben tartásának elvárásával a „családvezető”, a „baro rom” vagy a „faluvezető” tiszteleti címek egyike sem ruházza fel viselőjét formális hatalommal, és nem jogosítja fel őt arra, hogy „mások udvarán” utasításokat adjon vagy rendelkezzen mások javai fölött. E tiszteleti címek tulajdonosai – másokhoz hasonlóan – elsősorban társadalmi tőkájukre: a roma politikában elért sikereikből fakadó hírnevükre és tekintélyükre számíthatnak akkor, ha akaratuk érvényre juttatására vagy érdekeik hatékony képviselőjére törekednek.

Az erőforrások egyenlőtlen eloszlásával, valamint esetenként a politikai ambíció hiányával magyarázható, hogy a roma politikában igazán sikeres férfiak egy szűk elitet alkotnak. Vagyis az olyan szimbolikus küzdőterek esetében, mint az értékes ezüstitárgyak felhalmozása vagy a legbefolyásosabb apatársakért folyó verseny, a legtöbb gábor férfi csupán marginális szereplőként, passzív szemlélőként van jelen.

A roma politika társadalmilag értelmezett gyakorlat: azt elsősorban a férfiak felügyelik és irányítják. Csak néhány, ezzel kapcsolatos példát említve: a gyermekek származásához kapcsolódó presztízs meghatározása során az apa apai ágának politikai sikeressége minősül mérvadónak (az anya apai ágának politikai teljesítményét gyakran ugyancsak figyelembe veszik); az antik ezüsből készült poharak és fedeles kupák tulajdonosai kizárólag férfiak lehetnek; a házastárs-választással és az apatársi szövetségek létesítésével kapcsolatos döntéshozatal pedig elsősorban az apák és apai nagyapák politikai terveihez és érdekeihez igazodva zajlik. A nők gyakran szintén aktív résztvevői a politikának, különösen igaz ez a nukleáris családdal kapcsolatos döntéshozatalok csoportja esetében. A hozzájuk társuló politikai ágencia azonban gyakran informális csatornákon keresztül, közvetett módon manifesztálódik (például a férj nyilvános véleményének otthoni, házastársi befolyásolásán keresztül), hatóköre pedig korlátozottabb – az többnyire olyan folyamatokhoz kapcsolódik, mint a gyermekek házastársának kiválasztása, a szülőtérsakkal fenntartott kapcsolat menedzselése, vagy a család nyilvános társas képének kialakítása és karbantartása. Az egyéni női politikai ágencia mértéke jelentős mértékben függ attól, hogy az adott feleség férje és apai ági felmenői mennyire (voltak) sikeresek a roma politikában, mennyire harmonikus a házastársak közötti viszony, és mennyire jártas a feleség a roma politika diszkurzív és egyéb technikáinak és stratégiáinak alkalmazásában.

Luxusfogyasztás: Az antik ezüsből készült poharak és fedeles kupák versengő felhalmozása

Gábor roma beszélgetőtársaim az antik ezüsből készült, presztízsjavaknak tekintett tárgyak két csoportját különböztették meg: a poharakét (*taxtaj*; tsz. *taxta*), illetve a fedeles kupakét (*kana*; tsz. *kāni*).¹ Az említett darabok hangsúlyosan szingularizáltak: minden egyes pohár és fedeles kupa saját, gábor roma tulajdonnévvel és kulturális életrajzzal (tulajdonlástörténettel stb.), valamint az anyagi tulajdonságok

1 E tárgyakat nem-roma – főként erdélyi magyar és szász – ötvösmesterek készítették, és azok kezdetben nem-roma arisztokraták, polgárok, céhek, és református gyülekezetek tulajdonát képezték.

egyedi kompozíciójával rendelkezik. Az elmúlt százötven év folyamán a gábor romák egy, az említett tárgyak köré szerveződő, kompetitív szubkulturális gazdaságot hoztak létre. E gazdaság a romániai gazdaság egy informális, transzlokális, etnicizált, társadalmilag értelmezett és presztízszvezérelt szegmense, amely meghatározó szerepet játszik a gábor roma etnikai csoportban megfigyelhető politikában.

Ahhoz, hogy a nem-romáktól – például az európai műtárgypiacról – vásárolt pohár vagy fedeles kupa idővel gábor roma presztízstárggyá váljon, négy feltétel teljesülése szükséges. (a) A tárgynak ezüsből kell készülnie. (b) Nem válhat presztízstárggyá az a darab, amely a közelmúltban készült, vagyis amely „nem öreg” – azaz anyaga nem antik ezüst. A nemrég előállított tárgyak megnevezésére a presztízstárgy-diskurzusban a „új pohár” kifejezés használatos (az ‘új’ jelző ebben a kontextusban a kérdéses darab életkorára utal). (c) Korántsem tekintenek azonban minden, az előbbi feltételeknek megfelelő tárgyat potenciális presztízstárgynak: ez a definíció csak a fedeles kupák, illetve bizonyos pohár-formatípusok esetében használatos. Az utóbbiak közül a trombita formájú talpas – vagy más néven „kettős” – poharak (*taxtaj kuštikasa*) minősülnek a legértékesebbeknek. (d) A negyedik (szimbolikus) kritérium az, hogy a nem-romáktól megvásárolt darab túljusson az etnikaiidentitás-váltás liminális fázisán, vagyis legalább két-három gábor tulajdonos „kezén átmenve” egy belőlük álló, etnicizált tulajdonlástörténetre tegyen szert.

Amikor az említett ezüsttárgyak értékét felbecsülik, illetve árát meghatározzák egymás között, a gábor romák nem tulajdonítanak jelentőséget sem a korábbi nem-roma ötvösmesterek, sem pedig a nem-roma tulajdonosok csoportjának – a tulajdonlástörténettel kapcsolatos értébecslés során kizárólag a kérdéses tárgy gábor roma tulajdonosaira összpontosítják figyelmüket. Azok az értékaspektusok, amelyeket a gábor roma vásárló figyelembe vesz és „megfizet” a saját roma csoportjában lezajló tranzakciók során, az alábbiak: a pohár vagy fedeles kupa korábbi gábor roma birtokosainak hírneve és presztízse (vagyis a szimbolikus patina), valamint a kérdéses darab anyagi tulajdonságaihoz társított jelentőség (vagyis az anyagi patina). Az anyagi tulajdonságokhoz társított értéket a gábor romák egy olyan etnicizált esztétika alapján határozza meg, amely jelenlegi formájában kizárólag rájuk jellemző.

A fentiekből következik, hogy a saját roma csoportjukban lezajló tranzakciók során a vásárlók olyan ezüstartárgyak tulajdonosaivá válnak, amelyek elválaszthatatlanul összefonódnak saját etnikai identitásukkal és történelmükkel, valamint az említett presztízstárgy-esztétikával.

Az értékeesebb poharak és fedeles kupák (etnicizált) politikai jelentéssel és jelentőséggel felruházott darabok, beszélgetőtársaim ezért politikai trófeákként tekintettek rájuk. Mivel az ilyen tárgyak birtoklása jelentős hírnév- és presztízshozammal kecsegtet, tulajdonosaik mindaddig megpróbálják megőrizni azokat saját birtokukban, ameddig csak lehetséges, és igyekeznek örökségül hagyni azt fiaiknak. Épp ezért gyakran intenzív tulajdonlási verseny alakul ki az értékeesebb darabok megvásárlására kész, potenciális érdeklődők között, és azok a személyek, akik ilyen tárgyak tulajdonosaivá válnak, csak akkor fontolják meg azok áruba bocsátását, ha súlyos gazdasági krízishelyzetbe kerülnek. Másként fogalmazva: az értékeesebb poharak és fedeles kupák meghatározó szerepet játszanak az intraetnikus politikai viszonyok, sikeresség és identitás megkonstruálásában és materializálásában.

A gábor romák között az említett ezüstartárgyak alkotják a fogyasztói javak legköltségesebb csoportját. Amíg az általuk gyűjtött ezüst poharak és fedeles kupák ára az európai műtárgypiacon rendszerint nem haladja meg a 9000–11 000 amerikai dollárt, az értékeesebb darabok ennek sokszorosáért (200 000–400 000 amerikai dollárért) cserélnek gazdát a gábor roma etnikai csoportban. Az általam dokumentált tranzakciók esetében a legmagasabb vételárat – 1 200 000 amerikai dollárt – 2009-ben fizette ki egy vagyonos és befolyásos gábor roma vásárló egy kiugróan értékes, évek óta elzalogosított pohárért.

Ma számos pohár és fedeles kupa található a gábor romák birtokában. Az egyik legnépesebb, Maros megyében található lokális közösségükben például 2012-ben 38 ezüstartárgyat (35 poharat és 3 fedeles kupát) számoltam meg. Ha ezt a számot hozzáadjuk azon tárgyakéhoz, amelyek egykor a kérdéses közösség tagjainak a birtokában voltak, ám 2012 előtt egy másik településen élő vásárlóhoz kerültek, meglepő eredményt kapunk: azon poharak és fedeles kupák száma, amelyek 2012-ben vagy korábban e lokális közösség tagjainak a tulajdonát képezték, meghaladja a hetvenet. Az utóbb említett darabok

száma azonban bizonyosan jóval magasabb, hiszen csak azokról a tárgyakról szerezhettem tudomást, amelyek a lokális emlékezet részei maradtak, és ezek közül is csak azokról, amelyek az általam figyelemmel kísért diskurzusok folyamán szóba kerültek.

E kompetitív szubkulturális gazdaság nem korlátozódik egyetlen erdélyi lokális közösségre vagy mikrorégióra, hanem olyan transzlokális gyakorlatközösségeként funkcionál, amelyben Románia számos megyéjének és településének gábor roma lakói vesznek részt például tulajdonosként, brókerként vagy hitelezőként. Valamennyi gábor roma ismerősöm figyelemmel kísérte e gazdaság fontosabb eseményeit, és hangsúlyosan figyelembe vette azokat az egyének, családok, apai ágak és lokális közösségek közötti presztízsvizonyok definiálása során. Értékes poharakkal és fedeles kupákkal azonban csak azokban a családokban találkozhatunk, ahol a megvásárlásukhoz és megőrzésükhöz szükséges politikai ambíció és gazdasági erőforrások egyaránt jelen vannak. Az utóbb említett források két legfontosabb típusa a pénz formáját öltő gazdasági tőke, valamint az ezüsttárgyöröklés lehetősége. A poharak és fedeles kupák relatíve alacsony száma, valamint a megvásárlásukhoz és megőrzésükhöz szükséges források szűkössége együttesen adnak magyarázatot arra, hogy miért csak a gábor romák egy kis csoportja vesz részt e szubkulturális gazdaságban tulajdonosként, illetve arra, hogy e tárgyak térbeli eloszlása miért feltűnően egyenetlen (néhány erdélyi gábor roma közösségben számos ezüsttárgy található, amíg sok más közösségben egyetlen egy sem).

Elrendezett házasság és házasságpolitika

A gábor romákat a patrilokalitás és az etnikai endogámia, vagyis a saját roma csoportjukon belüli párválasztás gyakorlata jellemzi.² Az első házasságkötésre a lányok esetében általában tizenhárom-tizennégy, a fiúk esetében pedig tizennégy-tizenhat éves kor között kerül sor a házasságra lépő fiatalok és legközelebbi rokonaik, valamint néhány további gábor roma meghívott jelenlétében, az egyházak és a polgármesteri hivatal teljes kizárásával.

2 A romániai nem-gábor romák között megfigyelhető elrendezett házasságokkal kapcsolatban lásd például [2], [3], [4], [5], [6], [7], [8], [9], 10.

A romániai hatóságok nézőpontjából szemlélve a gábor roma házasságkötések és válások informális, „láthatatlan” gyakorlatok: a romák nem rögzítik írásban, és nem is jelentik be a hatóságoknak az említett eseményeket. A házasságkötés és a válás olyan társadalmi folyamatok, amelyek elsősorban a szülők és a nagyszülők kimondott szavain, illetve tettein keresztül jönnek létre.

A fiatalok házasságkötésével párhuzamosan apatársi szövetség (*xanamikimo*) jön létre családjaik között. Az apatársi szövetség – ideális esetben – olyan viszony, amely az apatársak és családjaik közötti, az átlagosnál intenzívebb politikai, társadalmi és gazdasági együttműködésen, valamint a kölcsönös segítségnyújtás morális kötelezettségén alapul, vagyis lehetőséget teremt a családok közötti társadalmi közelség kialakítására, újratermelésére és reprezentálására. Az együttműködés leggyakoribb formái a gazdasági tranzakciókhoz kapcsolódó szerepvállalás (hitelnyújtás, kezességvállalás, közösen végzett jövedelemszerző tevékenység stb.), egymás rendszeres felkeresése és az intenzív információcsere, a másik felet érintő konfliktusok menedzselésében való tevékeny közreműködés, valamint az apatárs státustörekvéseit támogató, alkalmi politikai frakciókban való részvétel.

Az apatársi szövetség politikai dimenziója nemcsak a házasságkötés előtt és alatt gazdát cserélő pénzüsszegek (a hozomány³ részét képező „juss”; a házasság létrejöttét kieszközölő, illetve honoráló, titokban átadott pénzajándékok) gazdasági jelentőségére vezethető vissza, hanem arra is, hogy az apatársválasztás és a „juss” összegével kapcsolatos egyezkedés lehetőséget teremt az egyének, családok és apai ágak közötti társadalmi viszonyok reprezentálására, újratermelésére és alakítására. Az apatársválasztás hangsúlyos eszköze lehet például a társadalmi közelség reprezentálásának és a családok közötti szolidaritás megerősítésének, a felfelé irányuló státusmobilitásnak és a hírnévgyarapításnak, a társadalmistátus-távolság újratermelésének vagy növelésének, a politikai pártfogó-keresésnek, a családok közötti

³ A hozomány leghangsúlyosabb eleme a „juss” terminussal megjelölt pénzüsszeg. A „juss” nagyságának meghatározása során a szülőpárok számos tényezőt figyelembe vesznek, különös tekintettel a roma politikában elért sikerekre. Az általam az elmúlt két és fél évtizedben megfigyelt – jómódú családok között szerveződő – házasságok esetében a „juss” összege általában a 10 000 és a 30 000 amerikai dollár között mozgott, a legmagasabb „juss” pedig 100 000 euró volt.

konfliktusok menedzselésnek, emellett alkalmi megélhetési stratégiaként is hasznosulhat.

Az általam megismert házasságtörténetek döntő többségében gyermekük házastársának kiválasztását és a házasságkötés megszervezését a szülők felügyelték és irányították. Számos házasságkötés során a szabad, teljes és részletes tájékoztatáson alapuló beleegyezés nem volt jelen az egyik házastárs esetében, vagy mindkettőjüknél hiányzott – ezek az esetek kényszerházasságokként definiálhatók.

A szülők házassággal kapcsolatos megfontolásai elsősorban nem gyermekük saját preferenciáira vagy vágyaira fókuszálnak, és nem is gyermekük lehetséges házastársainak személyes tulajdonságaira, hanem a potenciális házastársak családjainak politikai, társadalmi és gazdasági helyzetére. A számukra legideálisabbnak tűnő család kiválasztása során a szülők számos tényezőt mérlegelnek – például az adott család politikai sikerességét és presztízsét, gazdasági helyzetét, valamint a társadalmi viszonyok és kapcsolatok menedzselésének gábor roma etikájához való viszonyát (a szociabilitás vagy tiszteletreméltóság mértékét). A választható családok rangsorolása során gyakran ugyancsak hangsúlyos szempont az, hogy a potenciális apatárs milyen személyiségjegyekkel és habitussal rendelkezik, a két család „szokása” – értékrendje, életvitele – mennyire hasonlít egymásra, akárcsak az, hogy a két család között korábban kialakult-e a társadalmi közelség és kooperáció valamely formája (sikeres gazdasági, politikai és társadalmi együttműködés /apatársi szövetség stb./).

Maguk a házasságra lépő fiatalok egészen más szempontokat mérlegelnek annak meghatározása során, hogy valakit mennyire találnak vonzónak potenciális házastársként. Az ő szemszögükből a kezdeti (romantikus vagy egyéb) vonzalmat elsősorban az alábbi tényezők valamelyike vagy azok valamely kombinációja váltja ki: a szépség gábor romákra jellemző, társadalmilag értelmezett társadalmi esztétikája, vagyis a külső megjelenés; az olyan pozitív személyiségjegyek mint a melegszívűség, a kedvesség, a beszédesség, a közvetlenség vagy a kifinomult humorérzék; a társadalmilag elvárt férfiasság vagy nőiesség meggyőző megjelenítése; az a benyomás, hogy a potenciális házastársak „szokása” és értékpreferenciái között nagyfokú a hasonlóság; a lehetséges házastárs társadalmi és gazdasági hátterével kapcsolatos, vágyott tulajdonságok (a potenciális házastárs egy politikailag sikeres, jó módú család tagja stb).

Bizonyos – kontextualizációs fogódzóként értelmezett – jelek ugyancsak fontos szerepet játszhatnak a potenciális házastással kapcsolatos vonzalom létrejöttében – ide sorolható például az azzal kapcsolatos benyomás, hogy a kezdeti romantikus vonzalom a potenciális házastársban már kialakult vagy kialakuló félben van, illetve az arra utaló egyértelmű jelek észlelése, hogy a potenciális házastárs elkötelezett a házasságkötés iránt.

A fiatalok és szüleik tehát egyaránt minősítik, összehasonlítják és rangsorolják potenciális házassági partnereiket – a házassági partner terminus azonban esetükben nem ugyanarra utal, és az általa figyelembe vett szempontok csoportja sem azonos. Amíg a fiatalok elsősorban a potenciális házastárs személyére összpontosítják figyelmüket, akinek vonzóságát főként a fent említett szempontok alapján határozzák meg, addig szüleik mindenekelőtt a potenciális házastársak családjainak politikai, gazdasági és társadalmi helyzetét, valamint a családok közötti korábbi kapcsolat minőségét mérlegetlik. Amint azt számos gábor roma beszélgetőtársam megjegyezte: a fiatalok a „szemükkel döntenek” a párválasztás során (a személyes tulajdonságokon alapuló individuális választás metaforája), a szülő pedig „az eszével dönt”, amikor kiválasztja az apatársi szövetség megkötésére legalkalmasabbnak gondolt családot (a kontextuális választás metaforája).

Miután a szülők feltérképezik az etnikus házassági piacot és kiválasztják gyermekük számára az ideálisnak tűnő, leendő házastársat (vagy meghatározzák az ideális házastársak később szűkítendő körét), előbb-utóbb gyermeküket is bevonják a párválasztás folyamatába. Sok általam dokumentált házasságkötés esetében a szülők megkérdezték gyermeküket arról, hogy mennyire találja vonzónak vagy rokonszenvesnek az általuk javasolt leendő férjet vagy feleséget. A házastárs-választással kapcsolatos egyéni ágencia, autonómia, döntésszabadság és beleegyezés mértéke, akárcsak az, hogy a szülők kikérik-e, és ha igen, akkor mennyire veszik figyelembe a fiatalok véleményét, család- és helyzetfüggő.

Eltérően a hiperindividualizmussal jellemezhető nyugati társadalmakban domináns házasságértelmezéstől (love marriage), gábor roma beszélgetőtársaim a romantikus szerelem házasságkötés előtti kialakulását nem tekintették a boldog vagy ideális házasság elengedhetetlen előfeltételének. A romantikus szerelemre sokszor úgy utaltak,

mint a házastársak közötti sikeres kapcsolati munka egyik lehetséges, pozitív érzelmi következményére, amely azonban csak az esetek egy részében alakul ki. Vagyis a romantikus szerelem véleményük szerint nem megelőzi a párválasztást és a házasságkötést, hanem – bizonyos esetekben – követi azt. Természetesen a gábor roma fiatalok között is léteznek olyan romantikus vonzalmon alapuló szerelmi viszonyok, amelyek a házasságkötés előtti időszakban alakulnak ki.

Az ideális, boldog házasságot gábor roma ismerőseim döntő többsége olyan kapcsolatként jellemezte, amelyben a házasságra lépő fiatalok „*találnak*” (vagyis külső megjelenésük alapján illenek egymáshoz), emellett „*egyeznek*” is (vagyis „*megkedvelték/megszerették egymást*”, harmonikus házaseletet élnek).

A gábor romák között szinte valamennyi válásra és újrَاهázasodásra a fiatalok tízes éveiben vagy húszas évei elején kerül sor, és szinte valamennyi válás és újrَاهázasodás elrendezettnek tekinthető. Más-ként fogalmazva: e gyakorlatokat elsősorban a szülők irányítják, felügyelik és hitelesítik. Számos körülmény vezethet a házasság és az apatársi szövetség felbontásához – ide sorolható például, ha a fiatal pár tagjai „*nem egyeznek*” és kapcsolatuk olyannyira megromlik, hogy már nincs esély a harmonikus házaselet megvalósítására, vagy ha az egyik házastársról kiderül, hogy olyan egészségügyi problémával küzd, amely alkalmatlanná teszi őt a gyermekvállalásra. Számos válás hátterében az áll, hogy az egyik házastárs szülei már nem látnak lehetőséget a családok közötti kapcsolat harmonikusan folytatására, vagy pedig az, hogy már nem érdekeltek az apatársi szövetség fenn-tartásában – például azért, mert a két család közötti kapcsolat egy vagy több konfliktus miatt helyrehozhatatlanul megromlott, vagy azért, mert az egyik apatárs időközben egy ellenállhatatlan házassági ajánlatot kapott (már megházasított gyermeke kapcsán) egy harmadik személytől. A szülőpárok közötti konfliktus gyakori okai a „juss” kapcsán kialakuló, elmérgesedő vita (például a „juss” átadásának el-maradása miatt), vagy az apatársak közötti politikai versengés.

Habár a házastárs-választással, valamint a házasság és válás me-nedzselését érintő döntéshozatallal kapcsolatos ágencia generációközi eloszlása általában feltűnően aszimmetrikus – a szülők sokkal hatékonyabb eszközökkel rendelkeznek saját érdekeik érvényesítése és cél-jaik megvalósítása során, mint gyermekeik –, ezen a téren manapság jelentős elmozdulás figyelhető meg. Gábor roma beszélgetőtársaim

szerint az ezredforduló óta a fiatalok egyre nagyobb beleszólást követelnek a párválasztás folyamatába és egyre nagyobb hatást képesek gyakorolni szüleik (saját házasságukkal kapcsolatos) terveire, ambícióira és döntéseire. Épp ezért a szülők egyre inkább rákényszerülnek arra, hogy kompromisszumkések legyenek, és összehangolják saját stratégiai érdekeiket és terveiket gyermekeik személyes preferenciáival, vágyaival és választásaival.

A luxusfogyasztás és a házasságpolitika közötti kapcsolat fontosabb típusai

Az alábbi szakasz célja annak bemutatása, hogy az egyéni és családi szintű stratégiai tervezés és döntéshozatal során hogyan fonódik össze és alakíthatja egymást a házasságpolitika és az ezüsből készült poharakra és fedeles kupákra koncentráció, versengő luxusfogyasztás.

(a) A gábor roma etnikus házassági piacon elérhető, házasulandó korú fiúkkal/lányokkal rendelkező családok közötti választás során az egyik meghatározó szempont a gazdasági tőke, vagyis a vagyoni mértéke. Ez utóbbit gábor roma beszélgetőtársaim számos szempont együttes mérlegelése alapján határozták meg – ezek közül a legfontosabbak az alábbiak: az adott család birtokában lévő poharak vagy fedeles kupák gazdasági és társadalmi jelentősége, a rendelkezésre álló készpénztartalék nagysága, valamint a család lakóházának (és berendezési tárgyainak), illetve személyautóinak értéke. A jómód materializálásának és reprezentálásának egyik hangsúlyos formája tehát az értékes ezüstitárgyak birtoklása, amely nagy mértékben növelheti az adott család vonzerejét az etnikus házassági piacon.

Ez a vonzerő azonban társadalmilag értelmezett minőség, ami elsősorban arra vezethető vissza, hogy a poharak és fedeles kupák versengő gyűjtésére fókuszáló luxusfogyasztás maga is társadalmilag értelmezett: a maskulinitás dominanciáját megjelenítő és újratermelő gyakorlat, amelyben (legalábbis e gazdaság kanonizált, domináns társadalmi képe szerint) a nőknek csupán marginális szerep, jelentőség és mozgástér jut. E társadalmi aszimmetria egyik – már említett – megnyilvánulási formája az, hogy az ezüstitárgyak kizárólag apáról fiúra öröklődhetnek a családban, és azok csak férfiak tulajdonát képezhetik. A tulajdonjog és öröklődés e társadalmi

alapon szerveződő logikája maga is jelentős mértékben hozzájárul ahhoz, hogy a nők kapcsolata a vérszerinti családjukban birtokolt presztízstárgyakkal jóval kevésbé szoros, mint fiútestvéreiké. Ezért a fiús apa tulajdonát képező, értékes pohár vagy fedeles kupa jóval vonzóbbá teszi a családot az etnikus házassági piacon, mint az a hasonlóképpen nagyra becsült ezüstartgy, amely a lányának férjet kereső apa birtokában van.

A benősülés egy értékes pohárral vagy fedeles kupával rendelkező fiús családba a hírnévygyarapítás gyakori, társadalmilag értelmezett, hatékony stratégiája a gábor romák között.

(b) Habár a lányok/feleségek nem örökölhetnek és nem birtokolhatnak ezüstartgyakat, bizonyos ideológiák lehetőséget kínálnak számukra arra, hogy a férjük családja tulajdonát képező értékes pohárral vagy fedeles kupával szimbolikusan azonosuljanak és szert tegyenek az említett azonosulásból fakadó hírnévygyarapodásra. Ezek az ideológiák ugyancsak hozzájárulnak ahhoz, hogy a nagyra becsült ezüstartgyal rendelkező fiús család vonzereje növekedjen az etnikus házassági piacon.

Számos roma beszélgetőtársam megjegyezte például, hogy a házasságra lépő lány családja számára önmagában már az is jelentős presztízshozammal rendelkezhet, ha a férj várhatóan egy értékes poharat vagy fedeles kupát örököl majd apjától, így a leendő feleség és családja elmondhatja azt, hogy az említett presztízstárgyat „*majd a feleség fogja örizni*”. E kifejezés arra a tényre utal, hogy a poharakat és fedeles kupákat a házaspár gyakran egy olyan rejtkehelyen őrizi, amelyet saját otthonukban alakítanak ki, e rejtkehely felügyeletének feladata pedig elsősorban a feleségre hárul.

Egy másik, hasonló ideológia szerint a feleségek (részleges) szimbolikus azonosulása a férjük tulajdonát képező ezüstartgyal annak köszönhetően is végbemegy, hogy azt később saját fiúgyermekük fogja örökölni – itt az azonosulás kulcsa az anya és a fiúgyermek közötti vérségi kapcsolat.

Esetenként az is előfordul, hogy az értékes ezüstartgyal rendelkező férj halála akkor következik be, amikor a kérdéses darab öröklésére kijelölt fiúgyermek még csak néhány éves. Ilyenkor az örökös nagykorúvá válásáig a pohár vagy fedeles kupa felügyeletét a feleség látja el, ami ugyancsak lehetőséget teremt arra, hogy a tárgy etnicizált kulturális élettrajza, értéke és jelentősége szimbolikusan összefonód-

jon az özvegy személyével. (Habár a pohár vagy fedeles kupa még az említett átmeneti időszakban sem válik saját tulajdonává, az özvegy szükség esetén jogosult annak elzálogosítására vagy értékesítésére.) Mivel a nők nem örökölnék ezüsttárgyakat, a feleség apjának birtokában lévő, értékes pohár vagy fedeles kupa nem teszi lehetővé/elérhetővé a férj számára a fent említett szimbolikus azonosulása egyik típusát sem.

(c) A házasságkötés során gazdát cserélő hozomány (pontosabban annak legfontosabb része: a „juss”) gyakran ugyancsak fontos szerepet játszik a házasságpolitika, illetve a poharak és fedeles kupák köré szerveződő, versengő luxusfogyasztás összefonódásának kialakulásában. Gyakran előfordul, hogy az értékes ezüsttárgyat birtokló, ám hosszabb ideje anyagi nehézségekkel küzdő tulajdonos azt tekinti elsődleges szempontnak akkor, amikor fia számára feleséget keres az etnikus házassági piacon, hogy melyik lányos család kínálja fel számára a legnagyobb összegű „jussot”. A „juss” esélyt adhat a tulajdonosnak arra, hogy késleltesse vagy megakadályozza pohara vagy fedeles kupája elzálogosítását vagy annak értékesítését. Más esetekben – lásd például a későbbi esettanulmányt – a nagy összegű „juss” teszi lehetővé a tulajdonos számára azt, hogy kiváltsa zálogban lévő, értékes ezüsttárgyat a hitelezőtől. Az e bekezdésben említett esetekben a házastársválasztás domináns szempontja tehát a „juss” nagysága, amelyre a fiút adó apa olyan gazdasági erőforrásként tekint, amely lehetőséget teremt számára a poharak és fedeles kupák felhalmozásának kompetitív presztízsgazdaságában már megszerzett pozíció megőrzésére vagy annak javítására.

(d) Rendkívül ritkán az is előfordul a vizsgált roma etnikai csoportban, hogy a lányos apa a „juss” helyett egyik (kevésbé értékes) poharát ajánlja fel leendő apatársának a hozomány részeként. Terepmunkám során összesen három ilyen esetről szereztem tudomást. Erre kizárólag akkor került sor, ha az apa presztízstárgyainak száma meghaladta fiai számát, és házasság előtt álló lányával átmeneti anyagi nehézségei miatt nem tudott „jusst” adni. A „jussként” funkcionáló ezüsttárgy – amint arról már esett szó – nem a megházasított lány tulajdona lesz, hanem a férjéé, és azt a fiatal pár házasságából születő fiúgyermek örököli majd. Ezért, habár az apai ágon belüli presztízstárgy-öröklés elve a következő kijelentés helyénvalóságát némiképp megkérdőjelezni látszik, a poharát „jussként” átadó tulajdonos is hi-

vatkozhat arra, hogy a tárgy végső soron „*a családban marad*”, hiszen azt később saját fiúunokája fogja örökölni.

(e) A férj apja birtokát képező értékes poharak és fedeles kupák politikai vonzereje nemegyszer oda vezet, hogy a feleséget adó szülők a megszokottnál jóval tovább – akár 6-8 évig is – hajlandóak várni a házaspár első fiúgyermekének megszületésére abban a reményben, hogy a házasság a gyermekáldást követően stabilizálódni fog, és a vejük által öröklendő értékes ezüsttárgyat később a lányuk „*örizheti*” majd.

(f) A luxusfogyasztás és a házasságpolitika kapcsolata egy további jelenség esetében is tetten érhető. A poharakkal és fedeles kupákkal kapcsolatos tranzakciók (adásvételek, elzálogosítások) során a gábor romák gyakran alkalmaznak közvetítőket, akik sikerdíj ellenében igyekeznek elősegíteni az ügylet létrejöttét, és akik rendszerint a legbefolyásosabb, politikailag sikeres gábor roma férfiak szűk csoportjából kerülnek ki. Az értékes ezüsttárgyak felhalmozása köré szerveződő szubkulturális gazdaságban brókerként kivívott hírnév pedig az etnikus házassági piacon is megnöveli a kérdéses közvetítő és családja házasság(politika)i vonzerejét.

Adósságok, „jussok”, és politikai ambíciók: egy eljegyzés története

Az alábbi esettanulmány egy olyan eseménysort mutat be, ahol a két központi szereplő házasságpolitikai döntéseit az ezüstpoharak és fedeles kupák kompetitív szubkulturális gazdaságában elfoglalt pozíció megőrzésének vagy javításának szándéka (is) motiválta. Az ötvenes évei elején járó Márkó kiugróan értékes, politikai identitása alapját képező, 2001 karácsonyán elzálogosított ezüstpoharát szerette volna kiváltani az akkor másfél éves fiúunokája eljegyzéséért cserébe kapott, 30 000 amerikai dollárra rúgó „juss”-rész segítségével. A hasonló korú Máté pedig – az eljegyzett, akkor négy év körüli lány apai nagyapja – többek között azért törekedett arra, hogy jelentős sikert érjen el az etnikus házassági piacon, hogy ily módon is növelje nemrég megvásárolt ezüstpoharának presztízsét és politikai hírnevét.

Márkó a gábor romák között ma dominánsnak tekintett apai ág-hoz tartozó egyik legbefolyásosabb család tagja volt, aki 1996-ban elhunyt apjától két különösen értékes ezüsttárgyat – egy poharat és egy

fedeles kupát – örökölt. Családja társadalmi presztízsét és befolyását, illetve politikai sikerességét pontosan jelezte, hogy életük utolsó szakaszában Márkó apját és nagyapját egyaránt a „faluvezető” tiszteleti címmel illették abban a lokális közösségben, amelyben éltek. Márkó tehát „nagy rangú” [a roma politikában kifejezetten sikeres apai ágból származó] személynek számított, saját egyéni politikai teljesítményének megítélése azonban meglehetősen ellentmondásos volt. Egyrészt tartós pénzügyi nehézségei miatt, ami abból fakadt, hogy Márkó nem volt sikeres a közvetítő kereskedés terén: így rendszeresen készpénzhiánnyal küzdött, amit kölcsönfelvételekkel igyekezett ellensúlyozni. Másrészt annak köszönhetően, mert Márkó és idősebb fia kapcsolata kifejezetten konfliktusos volt, ezért nem számíthatott említett fia támogatására sem a politikában, sem a közvetítő kereskedés során. Az alacsony presztízsű apai ágakból származó, ám ambiciózus és vagyonos romák között intenzív verseny alakult ki azért, hogy Márkó családjába beházasodhassanak.

A Kolozs megyei Máté, aki a rendszerváltás után tett szert jelentős vagyona (elsősorban kereskedőként, illetve állami vállalatoktól kapott építőipari megbízások révén⁴), a romák ez utóbbi csoportjához tartozott. Politikai ambíciója miatt hangsúlyos céljának tekintette, hogy készpénz-tartaléka egy részét hírnévvé és társadalmi presztízsé konvertálja saját roma etnikai csoportjában. Ezért 2000 decemberében megvásárolt egy értékes poharat egy gábor roma tulajdonostól 300 000 német márkáért,⁵ és ugrásra készen várta, hogy – az általa kilátásba helyezett, nagy összegű „juss” vonzerejének köszönhetően – beházasodhasson a legbefolyásosabb gábor férfiak egyikének családjába. A házasságkötéstől kétféle hasznot remélt: az egyrészt növelte volna saját politikai hírnevét, másrészt hozzájárult volna az általa nemrég megvásárolt pohár gábor romák közötti értékének gyarapodásához is. (A pohár vételárának kifizetése érdekében Máté 100 000 német márkát kölcsönt vett fel, ami jelentős mértékben hozzájárult anyagi helyzete későbbi, látványos megromlásához.)

4 A munkások és állami vállalatok rendszerváltás előtti életével kapcsolatban lásd [11], [12].

5 A 2000. december 4-i RNB-árfolyamokat figyelembe véve 300 000 német márkát 135 954 amerikai dollárt, illetve 42 087 805 forintot ért. Ez az összeg a 2000. év egészére vetített romániai havi bruttó átlagkereset 1,215-szöröse volt.

2002 tavaszán ugyanaz a befolyásos, Maros megyei gábor férfi (a továbbiakban: a közvetítő), aki közvetítőként segítette Mátét a 2000 decemberében lezajlott pohárvásárlás során, felkereste Márkót, akivel apatársi szövetség kötötte össze. Márkó, akinek még csak egyetlen – akkor másfél éves – fiúunokája volt, elmondta a közvetítőnek, hogy ismét pénzügyi nehézségekkel küzd, mert idősebb fia jelentős adósságot halmozott fel, és apatársaihoz ezúttal hiába fordult segítségért – ők már túlságosan kockázatosnak ítélték azt, hogy újabb kölcsönrel támogassák őt. Pénzügyi helyzetének kilátástalansága miatt Márkó 2001 karácsonyán kénytelen volt elzalogosítani apjától örökölt, különösen értékes poharát legfontosabb helyi politikai riválisánál (a kölcsön vett összeg 25 000 USD-t tett ki), aki már régóta vágyott arra, hogy megvásárolhassa a kérdéses ezüstitárgyat.⁶

A közvetítő (saját visszaemlékezése szerint) azonnal felismerte, hogy Márkó leginkább úgy tudna javítani aktuális pénzügyi helyzetén, ha – egy nagy összegű „juss” reményében – eljegyezné egyetlen fiúunokáját az ambiciózus és vagyonos, saját családjába régóta beházasodni akaró férfiak egyikének az unokájával. A közvetítő felismerését minden bizonnyal az a tény is motiválta, hogy az eljegyzés révén ő maga jelentős sikerdíjra tehet szert.

A közvetítő néhány nappal később azzal az ürüggyel, hogy egy magyar vállalkozónál a tetőfedéshez szükséges, olcsó és jó állapotú gépekre bukkant, telefonon rávette Mátét arra, hogy jöjjön el a Márkó lakóhelyéül szolgáló településre. Miután Máté egy óra múlva megérkezett, a közvetítő elvitte őt Márkó otthonába, ahol felfedte előttük addig titokban tartott tervét, vagyis azt javasolta nekik, hogy jegyezzék el unokáikat. A két fél között – a közvetítő koordinálásával – hosszas alku bontakozott ki a „juss” összegét illetően. Márkó először 80 000 amerikai dollárt kért „jussként” Mátétól, a közvetítő azonban meggyőzte Márkót arról, hogy érje be kevesebbel.⁷ A felek végül ab-

6 A hitelező politikai becsvágyának mértékét jól mutatja, hogy – társadalmi befolyását felhasználva – titokban meggyőzte Márkó egyetlen segítőkésznek mutatkozó ismerősét arról, hogy utasítsa el Márkó hitelkérelmét – kizárólag azért, hogy Márkó végül kizárólag tőle tudjon kölcsönkérni.

7 A közvetítő egy Mátéval folytatott, korábbi beszélgetésükből már pontosan tudta, hogy Máté legfeljebb 60 000 amerikai dollárt tud felkínálni „jussként” lányunokájával.

ban állapotok meg, hogy a „juss” majd 60 000 amerikai dollárra rúg,⁸ amit Máté két részletben fizet ki: egyrészt a hamarosan megtartandó eljegyzés alkalmával (30 000 amerikai dollár), a fennmaradó összeget pedig akkor adja át, ha majd unokáik összeházasodnak.

Az eljegyzésre 2002. március 19-én került sor a Máté lakóhelyüül szolgáló Kolozs megyei kisváros egyik – erre az alkalomra kibérelt – éttermében, ahol a nyilvános eseményekre jellemző, társadalmi alapon szerveződő térhasználati mintához igazodva a férfiak és a nők külön asztaloknál kaptak helyet. Az esemény középpontjában az az asztal állt, amelyet a befolyásosabb, idősebb férfiak ültek körül, közel negyvenen. Az étterem egy távolabbi szegletében, ugyancsak egy hosszabb asztal mellett ültek az asszonyok, a nagylányok és a gondjaira bízott kisgyerekek (köztük a négy év körüli menyasszony és a másfél éves vőlegény is). További két asztalnál a fiatal férfiak kaptak helyet. A résztvevők együttes száma meghaladta a száz főt.

A központi asztalnál zajló, hosszas politikai diskurzus, valamint az ételek és italok elfogyasztása után Máté a meghívottak előtt, nyilvánosan megszámlolta a Márkónak ígért „juss” felét (30 000 amerikai dollárt), majd átadta azt neki. Ezután a jelenlévő idősebb férfiak között Máté, szintén nyilvánosan, „örömajándékként” értelmezett pénzajándékot (*mita*) osztott szét. (A közvetítő Márkótól és Mátétól egyaránt 5000–5000 amerikai dollár, titokban átadott sikerdíjat kapott az eljegyzés folyamán.)

Márkó a „jusból” megmaradt 25 000 amerikai dollárhoz kölcsönvett 7000 amerikai dollárt, majd még az eljegyzés napjának estéjén felkereste legfontosabb politikai riválisát, és visszafizette neki a tőle korábban felvett kölcsönt, vagyis kiváltotta az említett hitelezőnél elzálogosított, kiugróan értékes poharát.

Márkó azonban nem élvezhette sokáig a pohár kiváltásával járó örömet és társadalmi elismerést. 2002 szeptemberében ugyanis, amikor már senki sem adott neki kölcsön, összekülönbözött idősebb fiával, majd elkeseredésében sósavat ivott és néhány nappal később elhunyt. Halála után az értékes poharat idősebb fia örökölte, aki azonban – anyagi nehézségei miatt – 2022 decemberében kénytelen volt azt elzalogosítani, majd 2009 őszén eladni. E kiugróan értékes

8 A 2002. március 19-i RNB-árfolyamokat figyelembe véve a 60 000 amerikai dollár 16 765 128 forintnak felelt meg. Ez az összeg a 2002. márciusi romániai bruttó átlagkereset 385,2-szeresére rúgott.

tárgyért 2009-ben a vásárló az ezüstpoharak és fedeles kupák köre szerveződő gábor roma szubkulturális gazdaság történetének legmagasabb vételárát fizette ki: 1 200 000 amerikai dollárt.⁹

Máté és családja sorsa az eljegyzés megkötését követő években ugyancsak negatív fordulatot vett. Máté ugyanis 2002 őszétől fokozatosan eladósodott, 2003-2004 telén pedig arra kényszerült, hogy egy jelentős összegű – közel 100 000 amerikai dollárra rúgó – kölcsön felvétele során elzálogosítsa értékes poharát egy gábor roma hitelezőnél. Habár időközben Máté egy-egy kisebb összeget – kamattörlesztés gyanánt – eljuttatott a hitelezőhöz, 2005 végére világhossá vált számára, hogy nem tudja majd kiváltani poharát, ezért sietve igyekezett vevőt találni arra. Az adásvételre végül 2006. május 30-án került sor. Poharáért Máté 400 000 amerikai dollárt kapott.¹⁰ Nem sokkal később Máté elhunyt, egyetlen fia és annak családja pedig – a felhalmozott, jelentős adósságok miatt – súlyos, tartós pénzügyi krízisbe került, amelynek során végül sokszobás, impozáns családi házuktól is kénytelenek voltak megválni.

Márkó fia 2004-ben felbontotta a saját fia, valamint Máté lányunokája között 2002-ben kötött eljegyzést. Döntése mögött

a) egyrészt azzal kapcsolatos aggodalma állt, hogy Máté anyagi nehézségekkel küzdő családja majd képtelen lesz kifizetni neki a megígért „jussból” még fennmaradó 30 000 amerikai dollárt akkor, amikor a fiatalok házasságot kötnek.

(b) Máté családjának elszegényedése egy további ok miatt is aggasztó folyamatnak minősült Márkó fiának szemében. Márkó ugyanis (kiugróan nagy apai ági presztízse, valamint rendkívül értékes presztízstárgyai miatt) a vele apatársi szövetséget kötő, feltörekvő családoktól elvárta, hogy azok a házasságkötést követően is időről-időre ajándéknak álcázott, jelentős pénzügyi támogatással támogassák őt – ily módon is elismerve és kifejezve az érintett családok közötti presztízskülönbséget, valamint meghálálva azt, hogy Márkó beleegyezett abba, hogy beházasodhassanak családjába. Márkó fia maga is előszeretettel támaszkodott e megélhetési stratégiára – elszegényedésének köszönhetően azonban Máté családja már nem volt

9 Az említett vételár (az RNB 2009. szeptember 17-i árfolyamait alapul véve) az adott év egészére vetített, romániai havi bruttó átlagkereset 1,886.7-szeresét tette ki.

10 2006. május 30-án az RNB árfolyamai szerint 400 000 amerikai dollár az egész évre vetített romániai havi bruttó átlagkereset 961-szeresével ért fel.

abban a helyzetben, hogy efféle pénzajándékokat kínáljon fel Márkó családjá számára.

(c) Márkót egyetlen motiváció vezérelte akkor, amikor fiúunokáját eljegyezte Máté lányunokájával: az, hogy minél előbb ki tudja váltani elzálogosított poharát. Habár Márkó családjának politikai presztízse valóban kiugróan nagy volt, az, hogy egy másfél éves fiúgyermeket eljegyezzenek úgy, hogy az eljegyzés során a fiús család a majdani „juss” felét is megkapja, ráadásul egy ilyen jelentős összeget, tudomásom szerint példa nélküli eset a gábor romák között. Márkó és fia tehát kizárólag gazdasági szempontok alapján hoztak döntést az eljegyzés sorsáról, annak megkötéséhez részükről semmiféle politikai ambíció, haszon vagy elkötelezettség nem kapcsolódott.

(d) Végül – látva Máté elszegényedését – Márkó fia azért is érdekelt volt az eljegyzés mielőbbi felbontásában, mert annak fennmaradása azt a látszatot keltette a gábor roma etnikus házassági piacon, hogy a tervezett házasságkötés valóban meg fog valósulni, ezért azok a tehető lányos családok, amelyek szívesen létesítettek volna apatársi szövetséget Márkó fiával, nem merték nyíltan kifejezni házasságkötési szándékukat és megfogalmazni saját házassági ajánlatukat (azt, hogy mekkora „jussot” adnának, ha Márkó fiának választása rájuk esne). Az eljegyzés felbontásával Márkó fia „felszabadította” (*opre sabaditime*) saját fiát az etnikus házassági piacon, egyértelművé téve mindenki számára, hogy várja a vonzó házassági ajánlatokat a fia iránt érdeklődő lányos családoktól. Máté családjá tehát 2004-ben már közel sem volt olyan vonzó házassági partner Márkó fia számára, mint amilyenek 2002-ben tűnt.

Az eljegyzés felbontása során Márkó fia – pénzügyi nehézségei miatt – nem adta vissza a 2002-ben átvett, 30 000 amerikai dollárra rúgó „jussrészt”, Máté és családjá pedig nem rendelkezett olyan eszközökkel, amelyekkel nyomást gyakorolhatott volna rá ennek érdekében. Habár Márkó fia úgy gondolta, hogy egyszerűen „megeszi”, vagyis sohasem fizeti majd vissza az említett összeget, 2009-ben mégis arra kényszerült, hogy megváltoztassa korábbi döntését. Az az idős gábor roma férfi ugyan, aki 2009-ben 1 200 000 amerikai dollárért megvásárolta Márkó fiának kiugróan értékes poharát, csak azzal a feltétellel egyezett bele a tranzakcióba, hogy Márkó fia a pohárért kapott vételárból valamennyi, meglévő adósságát visszafizeti. (A vásárló így akarta elkerülni azt, hogy a pohár megvásárlását követően

Márkó fiának hitelezői tőle követeljük kinnlevőségeik visszafizetését, arra hivatkozva, hogy Márkó fiának kölcsönügyletei során az említett pohár szolgált fedezetként.) Így Máté fia 2009-ben visszakapta a 2002-ben kifizetett 30 000 amerikai dollárt.

Márkó 2002-ben eljegyzett fiúunokája végül 2014 húsvétján házasodott meg – 14 évesen. Az akkor 12 éves feleség családja 100 000 euró „jussot” ajánlott fel, amelyet át is adtak Márkó fiának az esküvő napján. (A fiataloknak nem volt beleszólásuk házastársuk kiválasztásába.) A fiatal párnak azóta két fiú- és egy lánygyermek született.

Konklúzió: Miért épp a házassági életrajzi perspektíva?

A tanulmány azt mutatta be, hogy miként fonódik össze és formálja egymást a házasságpolitika és az ezüstpoharak és fedeles kupák kompetitív felhalmozására fókuszáló luxusfogyasztás a Romániában élő gábor romák között. E két szubkulturális gyakorlat viszonyának részletes elemzése rávilágított egyrészt a gábor roma házasságpolitika komplexitására és dinamikusan változó, kontextusfüggő jellegére – többek között arra, hogy a párválasztással kapcsolatos döntéshozatalt a szülői megfontolások milyen széles és sokszínű skálája befolyásolhatja: a házasság etnicizált társadalmi definíciójával kapcsolatos normatív kényszerektől a gazdasági terveken át a politikai ambíciókig. Másrészt a tanulmány amellet érvel, hogy a roma politika szimbolikus arénáit hiba lenne egymástól elszigetelt szegmensekként szemlélni, mivel a közöttük fennálló viszonyrendszer elsősorban olyan kategóriákkal írható le, mint a dinamikus kölcsönhatás és a kölcsönös függőség, valamint az említett arénák közötti határok elmosódottsága, rugalmassága és átjárhatósága. Épp ezért a vizsgált szimbolikus arénák történéseinek mélyebb megértése, valamint annak részletes feltérképezése, hogy a családi élet politikai gazdaságtana hogyan működik a vizsgált roma etnikai csoportban, elképzelhetetlen egy olyan átfogó elemzői perspektíva alkalmazása nélkül, amely a roma politika teljes egészét felöleli.

Az előző bekezdésben említett dinamika és kölcsönhatások vizsgálata során számottevő segítséget nyújt a házassági életrajzi perspektíva, amely nem a házasság egy adott pontjára koncentrál az időben, hanem a házasságot hosszútávú folyamatként értelmezi és e folyamat

egészének vagy egy hosszabb szakaszának eseményeit követi nyomon és értelmezi. Ezt az elemzői perspektívát a folyamatelvűség, valamint a dinamizmus, a kapcsolatiság (relatedness) és a kontextusfüggőség iránti érzékenység jellemzi, ezért e perspektíva lehetővé teszi (a) a párkapcsolat formaváltozásainak (eljegyzés, házasságkötés, különélés, válás, újrահázasodás) részletes dokumentálását a házasság vagy a házasságra való felkészülés kontextusában; (b) az említett formák közötti összetett és szövevényes kapcsolatrendszer (ok-okozati viszonyok stb.) feltárását; (c) a folyamatként felfogott házasság és az azt körülvevő fontosabb kontextuális tényezők és tendenciák közötti kölcsönhatások dinamikájának, tartalmának és következményeinek mélyebb megértését; valamint (d) a házassággal kapcsolatos döntéshozatalban részt vevő egyének vagy csoportok (érzelmi, politikai, társadalmi stb. gyökerű) házassági preferenciáiban és motivációiban bekövetkező változások nyomon követését, és az említett változások mögött meghúzódó okok azonosítását.

Amint arra Márkó fiúunokájának itt bemutatott, a 2002-ben lezajlott eljegyzéstől a tanulmány lezárásáig tartó – több mint húsz évet felölelő – házassági életrajza is rávilágított, a házassági életrajzi perspektíva elválaszthatatlan a folyamatszerűség iránti intenzív érdeklődéstől, a kapcsolatiság különféle típusainak dokumentálására és megértésére koncentráló, kifinomult módszertani érzékenységtől, valamint a házasság és az annak tágabb (társadalmi, gazdasági, politikai és egyéb) kontextusai közötti komplex kölcsönhatások megragadására való fogékonyságtól. Ennek köszönhetően ez az elemzői perspektíva kiválóan alkalmas arra, hogy részletes betekintést nyújtson abba, hogy miként szerveződik és hogyan működik a családi élet politikai gazdaságtana különféle etnográfiai kontextusokban.

Irodalomjegyzék

1. Appadurai, A. (1986). Introduction: Commodities and the Politics of Value. In Appadurai, Arjun (szerk.): *The Social Life of Things. Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press. 3–63.
2. Beissinger, M. (2020). “Lăutar Space”: Marriage, Weddings, and Identity among Romani Musicians in Romania. *Martor*, 25: 97–114.

3. Bitu, N. & Morteau, C. (2010). *Are the Rights of the Child Negotiable? The Case of Early Marriages within Roma Communities in Romania*. Bucharest: Centrul Romilor Pentru Intervenție Sociala și Studii.
4. Crai, E. (2015). Early and Forced Marriages in Roma Communities – Country Report: Romania. <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Eu7p9NZWsdIJ:https://cs.coe.int/team20/ca-hrom>.
5. Engebriksen, A. I. (2007). *Exploring Gypsiness: Power, Exchange and Interdependence in a Transylvanian Village*. Oxford: Berghahn.
6. Oprea, A. (2004). Re-envisioning Social Justice from the Ground Up: Including the Experiences of Romani Women. *Essex Human Rights Review*, 1(1):29–39.
7. Oprea, A. (2005a). The Arranged Marriage of Ana Maria Cioaba, IntraCommunity Oppression and Romani Feminist Ideals. *European Journal of Women's Studies*, 12(2):133–48.
8. Oprea, A. (2005b). *Child Marriage a Cultural Problem, Educational Access a Race Issue? Deconstructing Uni-dimensional Understanding of Romani Oppression*. Brussels: European Roma Rights Centre. <http://www.errc.org/roma-rights-journal/child-marriage-a-cultural-problem-educational-access-a-race-issue-deconstructing-uni-dimensional-understanding-of-romani-oppression>
9. Tesăr, C. (2016). Houses under Construction: Conspicuous Consumption and the Values of Youth among Romanian Cortorari Gypsies. In Micol Brazzabeni – M. I. Cunha – Martin Fotta (szerk.): *Gypsy Economy: Romani Livelihoods and Notions of Worth in the 21st Century*. Oxford: Berghahn. 181–200.
10. Tesăr, C. (2018). Mariages, richesse et générations chez les Roms Cortorari de Roumanie Notes sur une parenté tournée vers l'avenir. *Ethnologie française*, 4: 613–622.
11. Bartha, E. (2011). Welfare Dictatorship, the Working Class and the Change of Regimes in East Germany and Hungary. *Europe-Asia Studies*, 63(9):1591–1610.
12. Bartha, E. (2012). „Ezen a szállón szinte minden megszűnt, ami korábban valamifajta többletként volt jelen.” Munkásszállók, szociális jogok és legitimáció a jóléti diktatúrákban. *Korall*, 49: 58–81.

Publikálás a Business & Diplomacy Review folyóiratban

A Folyóirat az alábbi témákhoz kapcsolódó kéziratokat fogad be lektorálásra:

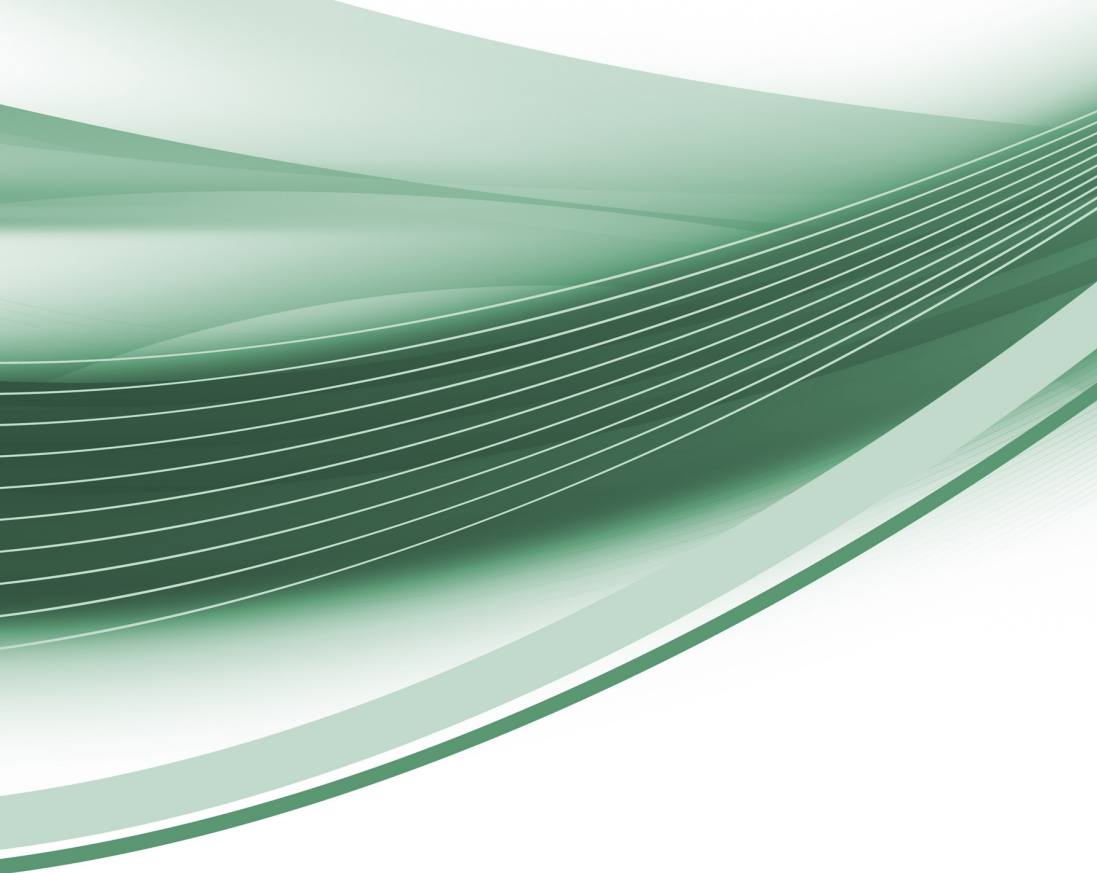
- gazdaság,
- kereskedelem,
- pénzügyek,
- nemzetközi kapcsolatok,
- diplomácia,
- nemzetközi kommunikáció
- társadalomtudományok;
- közgazdasági tudományok.

A tanulmány absztraktja minden esetben angol nyelvű. A tanulmány magyar vagy angol nyelvű, amelynek terjedelme 30 000–40 000 leütés (az absztrakttal együtt).

A kéziratok előzetes befogadásának feltételei:

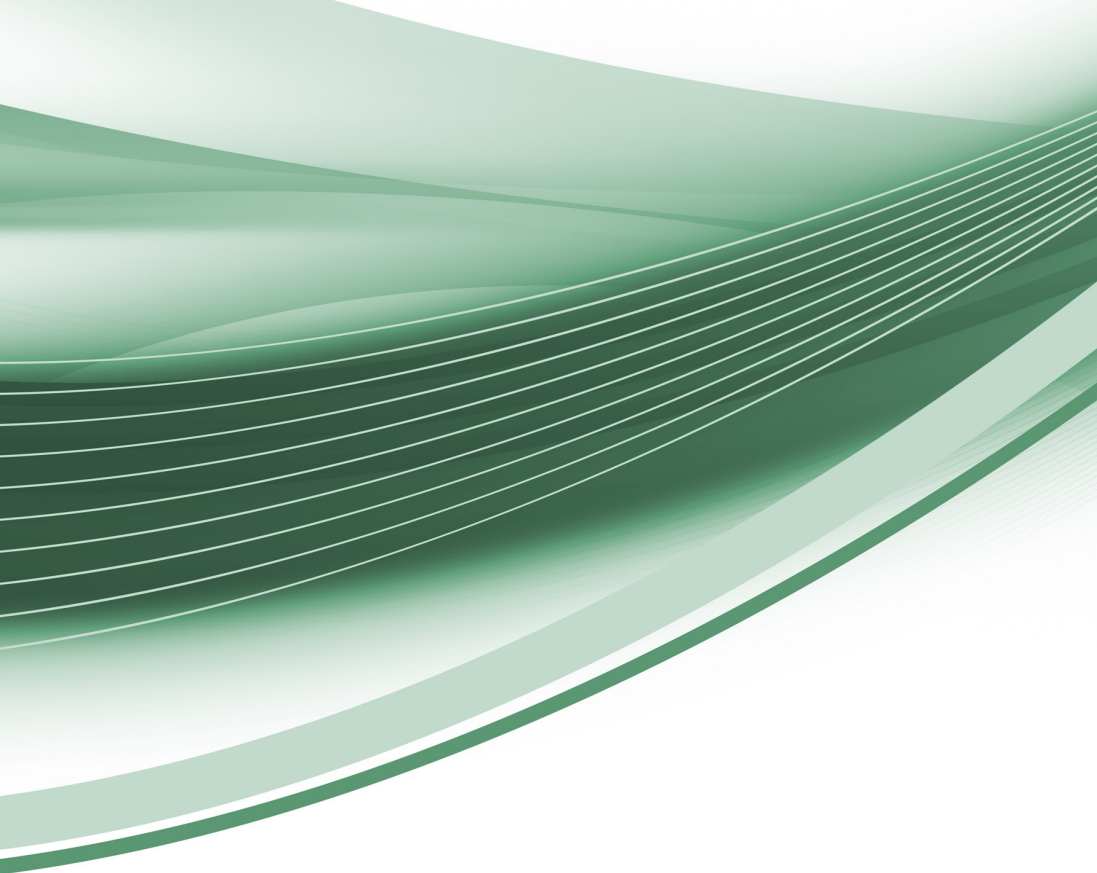
- a kézirat és annak szerzői megfelelnek a Folyóirat etikai szabályainak;
- a kézirat, illetve ahhoz tartalmában nagyon hasonló tanulmányt még nem publikálták;
- a benyújtott kézirat megfelel a formai követelményeknek.

A Folyóirat a szerzőknek tiszteletdíjat nem fizet. A Folyóirat minden egyes befogadott kézirat esetében kettős vaklektorálást alkalmaz, ami azt jelenti, hogy az anonimalizált anyagot a szerzők által nem ismert lektorok értékelik. A Folyóirat csak abban az esetben fogad be kéziratot publikálásra, ha azt mind a két vaklektor publikálásra ajánlja, és vaklektor(ok) által kért javításokat/kiegészítéseket a szerző(k) végrehajtotta/ák. Amennyiben az egyik lektor javításokkal publikálásra ajánlja a kéziratot, míg a másik nem, akkor a javítások után a témában jártas újabb vaklektornak kell értékelnie az anyagot. Akkor minősül egy tanulmány tartalmában nagyon hasonlóknak egy korábbi tanulmányhoz képest, ha azok egyezősége 60% felett van. A szerzők minden egyes esetben kötelesek a vaklektorok által írt kifogásokra/javaslatokra tételesen írásban reagálni.

Kiadja: Budapesti Gazdasági Egyetem, Budapest

ISSN 3004-0116
HU ISSN 3004-0116

Kiadja: Budapesti Gazdasági Egyetem, Budapest

ISSN 3004-0116
HU ISSN 3004-0116